

Anförande

Riksbankschef Urban Bäckström

ONSDAGEN DEN 27 OKTOBER 1999

Perspektiv på svensk ekonomi

The Félix Neubergh Lecture
Göteborgs Universitet

I USA bl.a. har det uppkommit en diskussion om huruvida ekonomins struktur förändrats så att ekonomin kan växa snabbare än tidigare utan att några inflations-tendenser uppstår. Begreppet ”ny ekonomi” har myntats.

En av drivkrafterna bakom den nya och bättre fungerande amerikanska ekonomin brukar ibland sägas vara den snabba utvecklingen av data- och telekommunikation. Internet är en del i detta. Med denna utveckling har följt förbättrade och mer effektiva produktions- och distributionsprocesser i ekonomierna. Detta lägger grunden för hårdare konkurrens, snabbare produktivitetstillväxt och därmed låg inflation. Även konsumenterna har blivit mer välinformerade.

I den amerikanska ekonomin tycks produktiviteten ha ökat. IMF - för att nämna en bedömare - räknar med att den potentiella tillväxttakten, d.v.s. den takt som ekonomin kan växa med utan att inflationen tar fart, har stigit från 2,25 till 2,75 procent per år. Andra har även talat om en högre potential.

Det mesta pekar också på att arbetsproduktiviteten i Sverige ökat något snabbare under 1990-talet jämfört med 1980-talet. Ökningen kan röra sig om någon halv procentenhet. Det är denna uppgång som ligger bakom den vanliga – men inte helt säkra – uppskattningen att den svenska ekonomin numera kan växa uthålligt med mellan 2 och 2,5 procent per år. Men några mer påtagliga belägg för att produktiviteten, och därmed tillväxtpotentialen, stigit på motsvarande sätt som i den amerikanska ekonomin finner vi ännu så länge inte i svenska data.

Däremot är det sannolikt så att den snabba utvecklingen av informationsteknologin, kommer att ha en stark inverkan på produktions- och distributionsprocesserna

SVERIGES RIKSBANK

Telefon
08-787 00 00

Telefax
08 - 21 05 31

E-post
registratorn@riksbank.se

också i vårt land framöver. Sverige ligger långt framme när det gäller användandet av Internet. Det är emellertid ännu så länge oklart när, och i vilken utsträckning, dessa faktorer kommer att påverka tillväxten i vid mening.

Även om vi idag inte kan se några mer påtagliga resultat på ekonomin som helhet, är den aktuella utvecklingen ändå så pass intressant att den förtjänar att uppmärksammas. Möjligen kan man dra vissa paralleller till vad som hände för drygt 100 år sedan, då Sverige utvecklades från att vara ett fattigt land i Europa till att ganska snabbt utvecklas till en dynamisk och starkt växande industrination. Det finns också lärdomar att dra från de allra senaste decennierna.

Väl definierad arbetsuppgift för penningpolitiken

Den aktuella penningpolitiska slutsatsen är entydig och de flesta verkar vara på det klara med den arbetsuppgift som penningpolitiken står inför. Jag vill därför idag diskutera utvecklingen i svensk ekonomi i ett större perspektiv, något som inte är en omedelbar angelägenhet för penningpolitiken, men kan komma att bli det en bit in i nästa millennium.

För att utforma penningpolitiken måste Riksbanken ha en grov uppfattning om hur snabbt ekonomin kan växa utan att inflationen tar fart - med andra ord hur den långsiktiga tillväxtbanan för ekonomin ser ut. De faktorer som påverkar denna bana är befolkningens och kapitalstockens tillväxt, den tekniska utvecklingen samt hur effektivt ekonomins resurser utnyttjas i produktionen - således faktorer utanför Riksbankens direkta kontroll. Penningpolitikens uppgift blir därför att via reporäntan anpassa efterfrågan i ekonomin till den tillväxtbana som ges av dessa faktorer. På så sätt uppnås stabil och låg inflation. Om efterfrågan avviker från denna bana kan det ge högre eller lägre inflation.

Ett problem är dock att vi inte har något avläsbart mått på den långsiktiga tillväxtbanan. I den dagliga penningpolitiken tvingas vi därför förlita oss på olika indikatorer och arbeta stegvis med reporäntan. Därför är det nyttigt att ibland stanna upp och studera faktorer som påverkar den långsiktiga tillväxtbanan. Det är alltså det jag tänkt göra här ikväll.

Internet firar 30 år 1999

Även om många av oss upptäckt Internet under de allra senaste åren så är det idag nästan på dagen 30 år sedan Internets födelse då två datorer kopplades samman mellan University of California och Stanford University. Projektet gick under beteckningen Arpa - Advanced Research Projects Agency - och var en del i kalla krigets strategi att skapa alternativa kommunikationsmöjligheter.

Men detta projekt har inte mycket gemensamt med dagens världsomspännande nät. Det fanns inte bilder, länkar eller e-post. Dessutom var det krångligt att använda. Tre år senare introducerades emellertid e-posten, men det skulle dröja ända till 1989/1990 innan world wide web uppfanns, d.v.s. det som vi idag tänker på när vi talar om Internet. Först därefter blev det möjligt att klicka på ett ord och snabbt flytta sig mellan olika sidor på nätet. Ungefär samtidigt blev det också möjligt att istället för komplicerade handböcker och kommandoord enbart använda enkel grafik och klicka sig fram med musen.

Utvecklingen underskattas

Fram till idag har alla prognoser över Internets spridning visat sig vara i underkant. I USA tog det 38 år för radion att nå 50 miljoner hushåll. Motsvarande siffra för TV:n och kabel-TV:n var 13 respektive 10 år. För Internet har det tagit endast 5 år att nå 50 miljoner hushåll. Det finns beräkningar som talar om att antalet användare kan komma att vara 160 miljoner nästa år. Men utvecklingen har, som sagt, hela tiden underskattats.

Det har sagts att medan den sedvanliga telefontrafiken i Sverige växer med 7 procent om året så växer internettrafiken för närvarande med lika mycket varje vecka. Det är inte bara så att fler och fler användare kommer till, de som surfar på nätet gör det under allt längre tidsperioder. SIFO mäter antalet surfare och siffran för september i år visar att nästan 3,5 miljoner svenskar surfade, vilket motsvarar nästan halva befolkningen i åldrarna 12 till 79 år. Hela 2 miljoner svenskar svarade att de surfar dagligen. En annan anmärkningsvärd siffra är att nästan 20 procent i åldersgruppen 50 till 79 år är aktiva internetbesökare. Nätet är alltså inte bara något som lockar unga personer.

Det är också intressant att notera att Sverige delar den absoluta tätpositionen med några länder när det gäller IT, såväl när det gäller enbart internetanvändning liksom i undersökningar som tar ett bredare grepp och inkluderar t.ex. antalet datorer och mobiltelefoner. USA hamnar oftast i topp i den typen av undersökningar.

Internet gör det möjligt att på ett enkelt sätt få information, att kommunicera med andra och att handla varor och tjänster. Redan i dag går det att jämföra priser och att handla en del varor och tjänster – inte minst banktjänster. Internet minskar därmed avstånden, suddar ut gränser, bidrar till ett hårdare konkurrens klimat och gör konsumenten mer välinformerad. Enkelt och smärtfritt kan var och en få den information som han eller hon behöver, ofta utan att behöva gå via mellanhänder.

Internet och informationsteknologin i stort påverkar inte bara konsumenternas beteende utan även själva produktionsprocesserna. Det är alltså inte bara hushållen som blir mer välinformerade, även företag får en bättre överblick över sin produktion, materielåtgång, distributionsprocess och försäljning.

Internet kan jämföras med järnvägen

Utvecklingen av Internet kan, något förenklat, jämföras med järnvägens tillkomst i Sverige under andra hälften av 1800-talet.

I ett första skede blomstrade den industri som byggde järnvägen och tågen. Under 1800-talets sista årtionde började svenska företag producera lokomotiv, något som enbart brittiska företag gjort innan den svenska järnvägen började byggas. De svenska företagen tog över den inhemska marknaden och lyckades till och med starta exportverksamhet. Så skedde också för tillverkningen av person- och godsvagnar.

På motsvarande sätt ser vi idag hur IT-industrin utvecklas snabbt. Förutom giganten Ericsson finns en mängd olika IT-företag i vårt land. Men det är ännu inte användningen av de nya kommunikationsmöjligheterna som driver tillväxten, utan snarare produktionen av de nya möjligheterna.

Om vi fortsätter jämförelsen kan vi konstatera att i nästa skede började människor resa med den nya järnvägen. En resa mellan Stockholm och Göteborg tog i och för sig 11 timmar och 45 minuter 1865, men det var ingenting mot vad en resa med häst och vagn tidigare tagit. Nu blev det alltså möjligt att resa snabbare och effektivare, skaffa nya intryck och lära sig nya saker. Sverige blev mindre.

I dagens värld sker resandet på Internet genom att man till en kostnad som i stort sett motsvarar lokalsamtalstaxa enkelt och effektivt kan skaffa sig information från hela världen. Miljontals människor runt om i världen utnyttjar också den möjligheten och på så sätt kan vi säga att världen nu blivit mindre.

Det verkligt stora steget kom emellertid när järnvägen började påverka produktions- och distributionsprocesser. Tidigare hade produktionen i Sverige förlagts till de områden där det fanns järn och skog. Det innebar många små och mindre effektiva enheter och långsamma transporter. I Värmland producerades till exempel järn på sextio olika platser 1870. Sedan de nya järnvägarna hade byggts kunde produktionen lättare koncentreras till ett fåtal orter. Omkring 1900 hade produktionen koncentrerats till endast sex platser, och därmed blivit betydligt effektivare. Detta är bara ett exempel som klart illustrerar hur järnvägen blev en viktig del i det industriella uppsvinget i vårt land i slutet av 1800-talet. Produktiviteten och tillväxten ökade.

Sannolikt ligger detta skede i processen framför oss när det gäller Internet, då den nya tekniken ännu inte på allvar förändrat produktions- och distributionsprocesserna och konsumenternas beteende. Än så länge går utvecklingen lite trevande, medan allt fler människor använder den nya tekniken för att surfa och lära sig den nya teknologin. Så länge tekniken inte heller är helt användarvänlig begränsas också potentialen.

Den nya informationsteknologin ger upphov till omvandlingstryck

När den nya informationsteknologin på fullt allvar slår igenom är det sannolikt att den kommer att leda till snabb expansion och omvandling av kapitalstocken. Hela ekonomin kommer då att kännetecknas av snabb investeringstakt och hög takt i produktivitetsoökningen. Ny teknologi ersätter gammal och varje enhet kapitalutrustning kommer därmed att kräva färre arbetstimmar. Olönsamma enheter eller företag läggs ned och nya kommer till. Strukturomvandlingen skapar en utveckling som idag ofta kallas för en "ny ekonomi". Genom den snabba förbättringen av produktiviteten hålls vinsterna uppe och prisökningarna nere. Under själva omvandlingsförloppet skapas därmed en god spiral som det är svårt att säga hur länge den varar. Det är – om man så vill – fråga om en period av omfattande rationaliseringar och effektiviseringar av ekonomin. Den trendmässiga tillväxtbanan höjs för en kortare eller längre tid och ekonomin kan därför expandera snabbare utan att inflationen tar fart.

Det är viktigt att komma ihåg att anpassningen till den nya informationsteknologin inte går automatiskt. Det är alltså inte så att plötsligt en dag har den nya teknologin automatiskt börjat implementeras på ett sätt så att det märks i hela den ekonomiska utvecklingen.

Slutet av 1800-talet ger viktiga lärdomar om vilka förutsättningar som krävs för denna goda cirkel.

Sverige var fortfarande ett fattigt land i början av 1800-talet med instabilitet i landets styrelseskick, ett kaotiskt penningssystem och en allmän brist på kreditmöjligheter. Nittio år senare hade den svenska ekonomin genomgått en dramatisk omvandling. Inflationen var låg och penningväsendet i ordning. Landet sjöd av energi på alla områden. Ett imponerande antal produkter utvecklades med utgångspunkt från svenska uppfinningar. Många av dem blev världsledande. På ett tidigt stadium sysslade svenska finansexperter med att exploatera de nya uppfinningarna. Fler och fler fick jobb, levnadsstandarden steg och tillväxten var bland den snabbaste i världen.

Det råder inte någon fullständig enighet om orsakerna till den snabba omsvängningen i den svenska ekonomin. Prisstabilitet har antagligen viss betydelse. När inflationen är låg eller prisnivån stabil minskar osäkerheten om framtiden för den som måste planera långsiktigt.

En annan betydelsefull faktor var sannolikt den utveckling av kreditväsendet som skedde under 1800-talet. Banker etablerades och kunnandet på det finansiella området steg efter att ränteregleringen avskaffades. Därmed blev det möjligt att exploatera uppfinningarna och finansiera investeringarna i den framväxande industrin.

Den framväxande stabiliteten i styrelseskicket bidrog förmodligen också till omsvängningen. Grundlagen reformerades gradvis och kom att skapa en garanti för stabilitet.

Skråväsendets avskaffande, näringsfriheten och aktiebolagsreformen bidrog till att näringslivet utvecklades. Folkskolereformen var givetvis också en viktig reform som efter hand utvecklade humankapitalet.

Min avsikt är inte att ge en fullständig genomgång av de olika faktorer som låg bakom Sveriges övergång från ett fattigt land till en snabbt växande industrination. Min poäng är att det, av allt att döma, krävdes ett antal institutionella förändringar som gav en stabil inramning till den industrialiseringsprocess som senare satte igång. Just denna stabilitet i de grundläggande förutsättningarna för det ekonomiska livet spelade säkert en viktig roll i den process som den industriella revolutionen innebar och som i övrigt var full av kommersiella risker och osäkerhet.

Möjligheten till omvandling har förbättrats, men...

På motsvarande sätt kan man se omläggningen av den ekonomiska politiken från andra halvan av 1980-talet fram till mitten av 1990-talet. Ett antal reformer har genomförts som syftar till att skapa stabilitet och möjligheter. Kredit- och valutamarknaderna har avreglerats, delar av socialförsäkringssystemet har reformerats, en skatteform har genomförts, mål har satts upp för de offentliga finanserna, prisstabiliteten har lagfästs och Riksbanken givits en självständig ställning.

Allt detta talar för att svensk ekonomi har goda möjligheter att gå en stabil framtid till mötes när klivet snart tas in i det nya årtusendet. Men frågan är om den nya informationsteknologin kommer att implementeras på det genomgripande sätt som förutsätts för att det ska vara möjligt att uppleva de verkligt stora fördelarna. Låt mig visa på en annan period i svensk ekonomisk historia, då det inte gick fullt lika bra.

Efter hand som utvecklingen i industriländerna tog fart efter krigsslutet och konkurrensen ökade - bl.a. till följd av slopade handelshinder - ställde den nya situationen krav på förändrad produktionsinriktning i det svenska näringslivet. Det var liknande krav på omvandling som de vi idag kan ana vid horisonten.

Samtidigt steg dock lönekostnaderna i snabb takt under en stor del av den här perioden. Lönsamheten i svenskt näringsliv pressades alltså både till följd av det ökade konkurrenstrycket från omvärlden och av stigande lönekostnader.

Företagen mötte lönsamhetspressen med att försöka sänka produktionskostnaderna genom rationaliseringar snarare än att investera i nya produkter. De fallande vinsterna gav helt enkelt inte den stimulans till en nödvändig och snabb förnyelse av kapitalstocken som omvandlingstrycket krävde. Det räcker inte bara med avveckling i en omvandlingsprocess, lika viktigt är utveckling.

Till en början såg det mesta ändå bra ut. 1960-talet blev i tillväxthänseende ett fantastiskt decennium. Men det visade sig bli en defensiv utveckling. På 1970-talet kom stagnationen. Rationaliseringar som tillväxtstrategi har sin gräns. Om inte någon förnyelse sker bromsar normalt tillväxten in förr eller senare. Tillväxtperioder ställer krav på åtgärder, men det är lätt att förledas och luta sig tillbaka och njuta av frukterna. Den långsiktiga tillväxtbanan började mycket riktigt att vika av mer än i andra länder.

Den ekonomiska politiken svarade med att genomföra en serie devalveringar av kronan för att försöka hålla tillväxten uppe inom de traditionella branscherna. Den senaste devalveringen sades alltid vara den sista, men mönstret med stigande lönekostnader och devalveringar upprepades gång på gång. Försöken att kompensera för den brist på omvandling i svenskt näringsliv som har sina rötter i utvecklingen på 1960-talet fungerade helt enkelt inte. Devalveringarna tenderade snarare att hålla kvar och förstärka problemen.

Frånvaron av investeringar i nya produkter och beroendet av en gradvis föråldrad produktionsstruktur bidrog till att tvinga fram en anpassning av hela landets materiella standard. Tillväxten i Sverige blev svagare under många år än i vår omvärld.

Denna utveckling är ett exempel på hur den då "nya ekonomin" ledde till bekymmer för svensk ekonomi, snarare än till möjligheter. Bristen på omvandling, till följd av en dåligt fungerande lönebildning, ledde till en svagare och mer inflationsbenägen ekonomi. Denna period illustrerar klart hur globalisering, ökad konkurrens och ny teknologi kan leda till lägre tillväxt och högre inflation om inte en tillräckligt snabb omvandling kommer till stånd. Om ekonomin pressas både av hård konkurrens och dåligt fungerande lönebildning finns risken att förnyelsen av ekonomin släpar efter.

Slutord

Genomgången visar att den nya informationsteknologin snabbt vinner stora framsteg. Den kommer – såvitt man nu kan se – att påverka produktions- distributionsprocesser och beteendet hos konsumenterna. Det skärper i sin tur konkurrensklimatet och ställer krav på omvandling av svensk näringsliv.

Denna omvandling kan sannolikt - om den utnyttjas rätt - skapa en större tillväxtpotential, leda till högre produktivitetstillväxt, låg inflation och gynnsam sysselsätt-

ning. Det som talar för att en sådan utveckling ligger inom räckhåll är de många gynnsamma förändringar som genomförts i svensk ekonomi under flera år sedan 1980-talet.

Men, som jag nyss sagt, om lönebildningen fungerar dåligt kommer företagen att klämmas från två håll. Lönsamheten kommer då att pressas både till följd av det ökade konkurrenstrycket och av stigande lönekostnader. Investeringarna hålls tillbaka och omvandlingen går för sakta eller kommer överhuvudtaget inte till stånd. Någon snabb förnyelse av kapitalstocken sker då inte. Företagen drar inte nytta av den nya informationsteknologin.

Jag framhåller lönebildningen som en möjlig faktor som kan hindra en omvandling, men givetvis kan även andra faktorer spela in som t.ex. skattesystemet, utbildningsväsendet osv. Det är emellertid inte Riksbankens roll att peka ut de specifika faktorer som kan påverka takten i strukturomvandlingen. Däremot kanske vi kan bidra till att diskussionen om den nya ekonomin breddas.

Följden av olika faktorer som hindrar eller bromsar en anpassning skulle alltså kunna bli att svensk ekonomi får en långsammare långsiktig tillväxt – inte en snabbare, blir mer inflationskänslig – inte mindre och att arbetslösheten kommer att dröja sig kvar på en hög nivå – inte falla tillbaka till den låga nivå som de allra flesta skulle önska. Den risken finns sällan med i den allmänna diskussionen om den nya ekonomin.

De förändringar som många kallar den nya ekonomin rymmer onekligen en del utmaningar i det skede som svensk ekonomi nu befinner sig i. Av det jag tidigare har sagt framgår också att själva beteckningen ny ekonomi inte är korrekt, det är i grund och botten inte fråga om det. Snarare handlar det om en ny utmaning, i den långa rad av utmaningar som svensk ekonomi har stått inför allt sedan industrialismens genombrott för drygt ett sekel sedan.